

1959

EKB

Magyar könyvtárosok és bibliográfusok

WARTHA VINCE

(1844–1914)

A XIX. században a technika új korszakába lépett. A monopolkapitalizmus még nem jött létre, a szabadverseny uralkodott és érte el a század 60–70-es éveiben fejlődése csúcspontját. Ezt az időszakot hatalmas arányú technikai változások, az ipar fellendülése és a műszaki tudományok nagymérvű fejlődése jellemzik. A fejlődés a technikai oktatásban is megmutatkozott. A század folyamán alakultak át a kezdetben középfokú technikai intézetek műszaki egyetemekké. A technikai főiskolák és az ipar, a tudomány és a gyakorlat kapcsolata igen szoros. A műszaki egyetemek a technikai haladás központjaivá, az egyetemeken kialakult könyvtárak a *műszaki tudományok legfontosabb szakkönyvtáraivá* válnak. A műegyetemi könyvtárakat technikusok vezették, akik mérnöki alaposágot és pontosságot vittek könyvtárszervező munkájukba. Ilyen tudós-könyvtáros volt a kémiai technológia kiváló professzora dr. Wartha Vince, aki közel három évtizeden át hazánk legnagyobb műszaki szakkönyvtárát vezette.

I.

Wartha Vince *Fiumében* született 1844 július 17-én. Gyermekéveit itt töltötte, majd *Szegedre* került, ahol a gimnáziumot végezte el 17 éves korában. Műegyetemi tanulmányait *Budán* kezdte és *Zürichben* folytatta, ahol vegyész oklevelet szerzett. Az 1864/65. tanévben visszajött *Budára* tanárségnek. Rövid idő múlva ismét külföldre ment és *Heidelbergben* a *Bunsen* laboratóriumban tovább tanult. Innen már doktori oklevéllel tért vissza *Zürichbe*, ahol előbb tanárségéd, majd mint magántanár működött.

1867-ben hazajött véglegesen és az új szervezés alatt álló műegyetemen, mint az ásványtan és földtani tanszék helyettes tanára kezdte meg szolgálatát. 26 éves, amikor 1870-ben a vegyipariműtan nyilvános rendes tanárává kinevezik. Ugyanebben az évben megbízták a műegyetemi könyvtár vezetésével. Mint könyvtárigazgató 1897-ig működött, ekkor a műegyetem rektora lett és így kénytelen volt megválni a könyvtártól.

A könyvtárvezetésével párhuzamosan működött mint egyetemi tanár. Tudós professzor, aki fölényes biztonsággal uralkodik szaktárgyán. Lendületes, eleven előadó, nemcsak tanít, de nevel és minden eszközt felhasznál, hogy hallgatóiban önálló, életrevaló gondolatokat keltsen. Wartha volt az első hazánkban, aki mint a kémiai technológia tanára e nagy gyakorlati fontosságú tudománynak elméleti és gyakorlati oktatását legelőször megszervezte. Mint kutató is nagy jelentőségű alakja technikatörténetünknek.

A kémiai technológiát számos önálló kutatáson alapuló eredménnyel fejlesztette. Szívós kitartás és feltalálói készség nyilvánul meg munkásságában, amelynek során egyes, új gyártási eljárásokat dolgozott ki. A sok közül legnevezetesebb: évek hosszú során át folytatott kísérletei a *Gubbio-lustre* gyártási titkáról lebbentették fel a fátylat és ezzel hazánk egyik műipari büszkeségének, a hazai *eozin* iparnak alapját vetette meg.

Tudományos munkássága elismerésül a *Magyar Tudományos Akadémia Warthát 1873-ban levelező, 1891-ben rendes taggá, 1908-ban az akadémia másodelnökévé választotta. 1894-től, mint az akadémia könyvkiadó bizottságának tagja, jól felhasználta a műegyetemi könyvtárban töltött 25 év gazdag tapasztalatait.*

A tudós Warthának a gyakorlati étellel

való kapcsolata sok területre kiterjedt. Legfőbb tevékenysége a magyar agyagipar fejlesztésére irányult, de sokoldalú tehetsége szakmája más ágában is érvényesült. Így tevékeny részt vett azokban a munkálatokban, amelyeket a főváros indított a lakosság bőséges és egészséges ivóvízzel való ellátása érdekében. Wartha vezette azokat a vizsgálatokat, amelyek rendeltetése volt kísérleti úton megállapítani, hogy a hazai kőszénfajták mennyiben válnak be a világítógáz gyártására. Szakmai tudását könyvtára berendezése érdekében is kamatoztatta. A pesti műegyetem 1883-ban megnyíló, Múzeumkörúti palotájában elhelyezett *könyvtár légfűtését és szellőztetését, valamint világítását* Wartha tervezte.

Sokrétű ténykedése kiterjedt a borászati vizsgálódásokra, neve ezen a szakterületen is országos hírűvé vált. Sokat tett hazánk egyik legfontosabb exportcikkének, a magyar bor minőségének megóvása érdekében. Felismerte a foto jelentőségét és egyike volt a fényképezés fejlesztőinek. Sokoldalú eredményére jellemző, hogy érdekelték a magyar nyelvtudományok eredményei is és azt vallotta, hogy a tudós szaktudománya műnyelv-ért felelős.

Wartha tudományos működése mellett szorgos munkásságot fejtett ki a *közművelődés érdekében a Természettudományi Társulatban*. Láta, hogy országunk sorsa mennyire függ népének tanultságától, többoldalú műveltségétől és azt a felfogást képviselte, hogy a természettudományok terjesztése kötelessége minden tudósnak. Már Budapestre érkezve 1868-tól tevékeny részt vett a Társulat ügyeiben. 1870-ben másodtitkár, 1894-ben elsőtitkár lett. 1899-ben a Társulat elnökévé választották és e vezető tisztségben megmaradt 1910-ig. Felismerte a könyvtárak szerepét a tudományok népszerűsítésében és nagy része volt abban, hogy a Természettudományi Társulat 14 000 kötetes könyvtára ebben az időben — a műegyetemi könyvtár után — az ország második legnagyobb műszaki szakkönyvtára volt.

Wartha 42 éven át szaküléseken, népszerű előadásokon és a Természettudományi Közölnyben fáradhatatlanul dolgozott annak a célnak érdekében, hogy a technikai és természettudományok haladásáról tájékozott, természettudományosan iskolázott olvasóközönség fejlődjék. Mintegy 500 kisebb-nagyobb közleménye jelent meg. Leghíresebbek a kémiai technológiáról és az agyagipar technológiáról írott könyvei.

A műegyetem 1877-ben a gépészkaridékán, 1896—1898 és az 1907—1910-es években a rektori méltóságot ruházta Warthára. A tanévnyitó rektori beszédek

közül kimagaslók Warthának az 1896-ban mondott beszéde. Ebben a tudomány viszonyát a gyakorlathoz mintaszerűen fejtegette és a műszaki körökben oly divatos „*arany praxis és szürke teória*” elvvel szembe fordulva az elmélet helyes és egyszerű gyakorlati alkalmazása mellett foglalt állást. Első ízben viselt rektorsága idején valósult meg a műegyetem végleges elhelyezése az akkori Lágymányoson, a Duna mellett elterülő, elhanyagolt területen. A műegyetem építkezése is rektorsága alatt fejeződött be.

1910-ben megbetegedett, erős szervezettel kikezdte a kór, mely rövidesen ágyának döntötte. Betegsége miatt 1912-ben nyugalomba kellett vonulnia. 1914 július 20-án halt meg.

II.

A műegyetemi könyvtár vezetését Wartha 1870. november 8-án vette át és megszakítás nélkül 1897. szeptember 1-ig állt az intézet élén. A műegyetemi könyvtár a *József ipartanoda* könyvtárából fejlődött ki, mint ahogy a műegyetem is az ipartanodából keletkezett. Az ipartanoda 1846-ban nyitotta meg kapuit — ideiglenesen — a pesti egyetem főépületében. Az ipartanodának jödeig nem volt megfelelő helyisége, hiányoztak a gyűjtemények, külön könyvtárral sem rendelkezett. Az első leltári tételé képező „*Beschreibung der Erfindungen...*” c. 5 kötetes művet — mely a monarchia területén életbelépett technikai találmányokat, szabadalmakat tartalmazta — 1848 május 9-én küldte meg *Eötvös József* kultuszminiszter a József ipartanoda könyvtárának. Ettől az időponttól számítja a műegyetemi könyvtár fennállását. A szabadságharc bukását követő nehéz időkből lassan fejlődik a könyvtár. Az ipartanodát 1851-ben egyesítik a megszünt *Geometricum Institutummal*, ez azonban a könyvtár helyzetében nem jelent változást. Az intézet ebben az időben Budán, a Várban az egyetemi nyomda épületének az Országház utcára néző részén volt elhelyezve. Nincs adat arra vonatkozólag, hogy ebben az időben a könyvtár külön helyiséggel rendelkezett-e. 1856-ban alakult át az ipartanoda politechnikummá. A hatvanas évek elején — amikor Wartha hallgatója az intézetnek — a műegyetemi könyvtár egy egyablakos, külön szobában volt elhelyezve. Erről az időről írja Wartha később: „*Hogy minő állapotok uralkodtak 1850—1867-ig azt mindnyájan tudjuk, könyvtárunk történetében is ez a legszomorúbb időszak. Ebből az időből nem idézek okmányokat, mert undorodom tőlük.*”

A könyvtár életében jelentős változást hoz *Eötvös József* másodszori kultuszmi-

KÖNYVTÁROS

niszterisége. Eötvös egyszerre kiutalt 17 000 forintot a könyvtár részére megállapított évi 3000 forinton kívül. Szerénytelenség nélkül állapíthatta meg Eötvös egy 1870-ben tartott költségvetési vita során, hogy a műegyetem érdekében annyit tett, amennyit tehetett — többek között használhatóvá tette a könyvtárt. A pénz valóban sokat jelentett, de az igazi segítséget Wartha Vincének, a kiváló szervezőnek kinevezése jelentette a könyvtár igazgatójává.

Wartha a könyvtárat *Fölser Istrán* műegyetemi tanártól vette át. A könyvállományról ekkor csupán a könyvek kézzel írott címjegyzéke állott rendelkezésre. 1872-ben ünnepelte a József műegyetem fennállásának negyedszázados évfordulóját és önkormányzatának életbeléptetését. Az egyetemi tanács ebből az alkalomból elhatározta a könyvtárban lévő művek jegyzékének kinyomtatását, a kiadással Warthát bízzák meg. Wartha könyvtárcsi működését ez a nehéz feladat vezette be.

Wartha a munka előkészítése során, mérnöki alapossággal, az egész könyvtárat beható vizsgálat alá vetette. Potolva a mutatkozó hézagokat, a műveket újabb szakaszokba osztotta és újból számozta. Ez a hosszadalmas művelet két évig tartott, de Wartha nem akart elcsúsztatni, félmunkát végezni. Az állományellenőrzés során újra leltározottak és bevezették azokat a vastag, folio nagyságú leltárkönyveket, amelyeket a műegyetemi könyvtár kb. 80 éven át, az utolsó évtizedig, változatlanul használt.

A József-műegyetem könyvtárának első nyomtatott címjegyzékével Wartha 1874-ben lépett a tudományos világ elé. A katalógus beosztása, a címlírás alapossága mindenben felvette a versenyt a korabeli címjegyzékekkel. A katalógus megjelenési időpontjában a műszaki irodalom átfogó bibliográfiájának számított, mivel a műegyetem rektora *Sztoczek József* szerint a műegyetemi könyvtár „most már a hazában sehol egyebütt fel nem található bő anyagot nyújt a technikai és természettudományok tanulmányozására.”

A katalógus a betűrendes felsoroláson kívül értékes, szakok szerinti tárgymutatót is tartalmaz. Ebből meg lehet állapítani a műegyetemi könyvtár eredeti, más könyvtáraktól eltérő sajátos szakrendszert. E szakrendszer az előtte kialakult rendszerekkel szemben főleg *gyakorlati szempontokat* érvényesített és ez kizárólag a technikus Warthának az érdeme. A tudós kémikus rendszerező tehetősége a könyvtári munkában is kifejezésre jut: hazai szakrendszereink közül a műegyetemi gyakorlatiasságával válik ki.

Wartha a tudományokat 26, az ABC egyegy nagybetűjével jelzett szakcsoportra osztotta. A szakokon belül a gyarapodás időrendje szerint növekvő számjellel használt. A raktározáshoz a nagybetűs szakcsoporton belül kis abc-vel jelzett 3 féle nagyságrendbe sorolta a könyveket. A szakcsoportok könnyebb megjelöléséhez mnemo-technikai jelzetalkotásokat használt. Pl. B = bölcsészet, M = matematika, T = természettan, V = vegytan stb.

Wartha rövid idő alatt példás rendbe hozott könyvtárának katalógusa ismertté tette a műegyetemi könyvtárat országszerte. Bizonyára hozzájárult *Eötvös Loránd* elhatározásához, hogy atyja könyvtárának nagy részét — közel 1000 kötetet — a műegyetemi könyvtárnak ajándékozza. Wartha felismerte e becses gyűjtemény jelentőségét és együttesen veszi a hagyatékot leltárba. Sajnos, Eötvös József könyveit — melyek zöme történeti, földrajzi, nemzetgazdaságtani, politikai tárgyúak — az 1950-es években végzett újrakatalogizálás nagyrészt szétszórta a mechanikus nagyságrendi csoportokba. A műszaki egyetemi könyvtár megítélő feladata, hogy e könyveket, melyek „*ama ferjuuk kezen forogtak és magas szellemét foglalkoztatták, ki a magyar nemzetnek egyik díszje, öröme és dicsősége volt*” — ismét összehozza és külön gyűjteményként kezelje, mint azt Wartha Vince tette.

Bár Wartha nem volt mai értelemben vett főfoglalkozású könyvtáros, a könyvtárral szemben nagymértvű hivatástudattal rendelkezett. Erről tanúskodik az a bensőséges hang, amellyel a könyvtár feladatát leírja: „*Sajátos érzés fog el, ha este magamban vagyok a könyvtár helyiségeiben... Ott sorakoznak a foliánsok a polcokon, ott találtak helyet a tudományos szaklapok ezrei, a művészet termékei, a térképek és sok más néma tanúja a régen elmúlt és jelen tudományos életének... A könyvtár a szellemi táplálék tárháza, a nemzetek tudományos életének krónikája. Mindenütt és mindenkor a könyvtárak kincseiben tükröződik vissza az illető nemzet műveltségi szintája. Az alexandriai könyvtár nem jelentette-e a görög tudományosság tetőpontját?*”

A tudós Wartha sokat köszönhet a könyvtárigazgató Warthának. Beszerzési politikájában az egyre fejlődő új technikai szakokra helyezte a súlyt. A gyarapodás különösen nagy az építészet, erőtudomány, természettan szakoknál. Az összegyarapodás Wartha igazgatása alatt kb. ötszöröse a könyvtár első 25 éve alatt beszerzett művek számának. Wartha helye-

sen látta, hogy a technikai tudományok legújabb eredményeit a folyóiratok közlik. Különös gonddal, 173-ról 467 folyóiratra emeli a könyvtárba járó periodikák számát. A kimondottan technikai tárgyú műveken kívül fontosnak tartotta az általános műveltség emelésére szolgáló könyvek beszerzését. Ezt látjuk az életrajzok, műtörténeti és színpadművek aránylag szépszámu gyarapításában.

Wartha könyvtárvezetői működésének derekára esik az 1884-es esztendei első országos könyvtári adatgyűjtés. Ennek adatai szerint a műegyetemi könyvtár a nagykönyvtárak közül az elsők között foglal helyet: a természettudományi szakkönyvtárak közül a legnagyobb. A könyvtár modern jellegét az elhelyezése is mutatta. A könyvtár az új műegyetemi épület Múzeum körúti — ma az Eötvös Loránd Tudományegyetem természettudományi kar — palotájának földszintjén volt elhelyezve. A hallgatók részére 110 férőhelyes nagy olvasóterem szolgált, külön volt a tanárok olvasója. A könyvtárat 1884-ben 11 440 olvasó használta, a kölcsönzött művek száma 18 403 volt. (Az igazgató helyes intézkedésére a műegyetemi hallgatók is vihettek haza könyveket — letét ellenében.) A könyveknek kb. 70%-a tartozott a természettudományokba. Az évi 5000 forint költségvetési hitelből könyvek vásárlására 3728 forintot, személyi kiadásra 157 forintot és a könyvek bekötésére 1115 forintot költöttek 1884-ben. A viszonylag nagy összeg amit a könyvek megőrzési, karbantartási céljaira költöttek, Wartha előremutató és a könyvtár megőrző feladatát is szem előtt tartó elgondolásait bizonyítja.

A rohamos gyarapodás szükségessé tette új könyvkatalógus kiadását, amely 1893-ban meg is jelent. A József-műegyetem címjegyzékének e második kiadását Wartha az első kiadás szerkesztési elvei szerint állította össze. Egyetlen eltérése az, hogy a szakkatalógusban teljes és részletes címléírásokat közöl. A műnek külön értéke az előszó, amelyben Wartha érdekesen vázolja a műegyetemi könyvtár történetét és ennek keretében kifejti álláspontját kora művelődéspolitikájáról. A műltről ír a jelennek a jövő érdekében, amidőn kora elhanyagolt könyvtárügyét merészen bírálja: „És hol ál-

lunk ma? Európa 1. ... tei sorá-
ba szeretnénk lépni, ... unni: kell,
ha szegényes ruházatunkra tekintünk.
Valóságos könyvtárunk nincs és azok a
könyvgyűjtemények, melyek rendelkezé-
sünkre állanak, alig tartalmaznak többet,
mint ami a mindennapi kenyérkeresetnek
megfelel s emellett pénz- és munkaerő-
hiányában nagyobb részt rendezetlenek,
s azért nehezen hozzáférhetők. A ma-
gyar szaktudós sok esetben kénytelen
külföldi könyvtárakhoz fordulni!” Szomorú körképe ez a félgymartai függésben
levő ország művelődési életének.

Látnoki erővel írta 1893-ban: „Meggfog-
ja magát bosszulni e közönyösség —
amire nálunk minden irányban akadunk
— a jövő nemzedéken, amikor már késő
lesz a bajon segíteni.”

Wartha ugyanakkor mindent elköve-
tett, hogy a gondozására bízott intézetet
a lehetőségekhez képest a legmagasabb
szintre emelje. Mikor 1870-ben átvette
a könyvtárat, még nem volt katalógusa
sem. Két évtized alatt már a második
könyvkatalógust bocsátja az olvasók ren-
delkezésére. A gyakorlati élet követel-
ményeinek jól bevált szakrendszerében
példás rendben tartotta a könyvtár szé-
pen gyarapodó állományát. Amikor át-
vette a könyvtárat az állomány pár ezer
kötet volt, 1897-ben utódának, Rados
Gusztáv műegyetemi tanárnak több mint
50 000 kötetet adott át. Méltán emelte ki
Rados mindazokat a hervadhatatlan ér-
demeket, melyeket Wartha Vince lelkes
buzgóságú és 25 éves fáradozó
könyvtárosi működése alatt szerzett mint
a műegyetemi könyvtár igazi megalapí-
tója.

Dr. Wartha Vince tehetségét és sokol-
dalú eredményes működését már kora is
nagyan megbecsülte. A műegyetem a
professzort, a Magyar Tudományos Aka-
démia a tudóst, a Természettudományi
Társulat a népszerű íróat a maga módján
jutalmazta. Gyakorlati könyvtárosi mű-
ködésével — amellyel hazánk legnagyobb
műszaki könyvtárát megszervezte —
megérdemli, hogy a könyvtárostársada-
lom emlékét megőrizze és mint a műszaki
könyvtáros egyik példaképét tisztelje.

Móra László